

2. *Захарченко В.І.* Трансформаційні процеси у промислових територіальних системах України / *В.І.Захарченко*. – Вінниця: Гіпаніс, 2004. – 548 с.
3. *Іщук С.І.* Промислові комплекси України. Наукові основи територіальної організації: Навч. Посібник / *С.І.Іщук*. – К.: Вид. Паливода А.В., 2003. – 248 с.
4. *Комеліна О.В.* Теоретико-методологічні підходи до розв'язання проблем соціально-економічного розвитку промислового комплексу регіону / *О.В.Комеліна* // Регіональні перспективи. – 2000. – № 4. – С. 13-16.
5. *Меэргойз И.М.* Территориальная структура хозяйства / *И.М.Меэргойз*. – Новосибирск: Наука. Сиб отд-ние, 1986. – 304 с.
6. *Підгрушній Г.П.* Особливості впливу промислового виробництва на регіональний розвиток / *Г.П.Підгрушній* // Український географічний журнал. – 2005. – №2. – С. 55-61.
7. *Підгрушній Г.П.* Промисловість і регіональний розвиток України (теорія та практика суспільно-географічного дослідження): Авторефер. дис. д-ра геогр. наук: 11.00.02 / НАН України, Ін-т геогр.– К., 2007. – 40 с.
8. Проблемы комплексного развития территории / *И.А. Горленко, Л.Г. Руденко, Г.В. Балабанов и др.*; Отв. ред-ры: И.А. Горленко и др. – К.: Наук. думка, 1994. – 293 с.

Резюме:

Надежда Копер. ПРОМЫШЛЕННОЕ РАЗВИТИЕ ВИННИЦКОЙ ОБЛАСТИ КАК ФАКТОР ЕЕ СОЦИАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ

В статье отражен анализ влияния промышленного развития Винницкой области на ее социальное развитие. Влияние промышленности на социальную сферу исследовано методом корреляционного анализа, кластерного анализа и сопоставлением изменения частей объема реализованной промышленной продукции и количества населения в промышленных пунктах за ряд лет. На основе чего обнаружены типы районов и населенных пунктов за мерой зависимости социального развития от уровня развития промышленного производства, которое дает возможность обосновать направления трансформации социальных процессов в комплексе с процессами промышленного развития и определить на этой основе приоритеты внутренней (региональной) политики государства.

Ключевые слова: промышленное развитие, Винницкая область, социальное развитие, населенные пункты.

Summary:

Nadya Koper. INDUSTRIAL DEVELOPMENT OF VINNITSA REGION AS THE FACTOR OF IT SOCIAL DEVELOPMENT.

There is the analysis of the influence of industrial development on social development of Vinnitsa region in the article. The industrial influence on social sphere are investigated by correlation analysis method, cluster analysis and by comparison of variation parts of volume of production and numbers of population in industrial places during few years. On this base types of regions and settlements are discovered by reasonably of dependence from the industrial production level. It lets to prove the tendencies of social processes transformations in complex with industrial development's processes. And on this base we will be able to determine the priorities of inside regional state policy.

Keywords: industrial development, Vinnitsa region, social development, settlements.

Надійшла 11.10.2010р.

УДК 64.031.42

Ярослав ШТОКАЛО

ДОХОДИ ДОМОГОСПОДАРСТВ – ПОКАЗНИК РІВНЯ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ

У статті проаналізовано джерела формування доходів населення Тернопільської області, які є важливим індикатором рівня життя людей. При переході до ринкових відносин відбувається різке падіння рівня життя населення – тоді матеріальна складова добробуту виходить на перший план і від неї залежить споживання людей, задоволення їх особистих потреб. Доходи характеризують економічний статус домогосподарства чи особи, мають різне походження і структуру.

Ключові слова: рівень життя, доходи, домогосподарство, соціальні трансферти, рівень безробіття.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Необхідність вивчення рівня життя населення посилюється в роки економічної кризи, коли відбувається зниження показників соціально-економічного розвитку регіонів, все більше розшарування суспільства на групи людей з різними доходами, зменшення вартості робочої сили і зростання безробіття – процеси, що зменшують можливості людей до задоволення своїх потреб, посилюють негаразди у суспільстві. Вивчення кількісних і якісних змін у рівні життя людей стане основою для вироблення заходів, спрямованих на вдосконалення ефективних шляхів, методів і механізмів стабілізації та подальшого зростання рівня життя населення і створення повноцінних умов життєдіяльності людей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Складна фрагментація соціально-територіального

простору призвела в останні роки до активізації досліджень, спрямованих на поліпшення життя територіальних спільнот населення. В Україні найбільш вагомими в цьому плані є роботи Л. Руденка, Н. Лебідь, М. Немченка, Я. Олійника, О. Шаблія, О. Топчієва, М. Фащевського, Л. Шевчук, Л. Немець, Л. Черенко, Е. Лібанової, Л. Ноздріної, Р. Теслюка, Д. Кляшторного, В. Артеменка, І. Проніної та ін.

Проте у вітчизняній суспільній географії, як і в соціології та економіці, концепція рівня і якості життя ще не набула розвитку як цілісний напрям досліджень. Особливо недослідженими є регіональні аспекти рівня життя, що є відображенням соціально-економічного розвитку різних територій. Більшість дослідників відображають різні соціально-економічні аспекти трансформаційних перетворень, переважно на загальнодержавному рівні.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є вивчення джерел формування доходів домогосподарств Тернопільської області і їх вплив на рівень життя населення.

Виклад основного матеріалу. Важливим індикатором рівня життя населення регіону є доходи, від яких залежить матеріальне становище людей. У період ринкових перетворень, коли відбувається різке падіння рівня життя людей, матеріальна складова добробуту виходить на перший план. Від неї залежить споживання людей, задоволення їх особистих потреб. Саме доходи характеризують економічний статус особи чи домогосподарств. Вони мають різне походження і структуру (табл. 1).

Таблиця 1

Система сукупних доходів населення за критеріями їх походження та формування

<i>Критерій</i>	<i>Складові системи сукупних доходів</i>
Ресурсний	ДОХОДИ ВІД НАЙМАНОЇ ПРАЦІ Доходи від підприємницької діяльності Доходи від власності (на капітал, нерухомість тощо) Трансферти
За способом одержання	Законні (від діяльності, яка не суперечить чинному законодавству) Незаконні (контрабанда, продаж зброї і т.п.)
За правом власності	Власні (отримані від праці, власності та у вигляді трансфертів) Запозичені (позика, кредит)
За відношенням до процесу праці	Трудові (підприємницький дохід, заробітна плата) Нетрудові (спадщина, проценти на вклади і т. ін..)
Натурально-речовинний	Матеріальні (грошові, натуральні) Нематеріальні (покращення умов життя та праці, доступності соціальних послуг)
За ступенем ризику	Пов'язані з ризиком ринком ринкової діяльності (дохід від підприємницької діяльності, дивіденди, проценти і т. ін..) Відносно не пов'язані з ризиком (заробітна плата, пенсії, стипендії, допомоги, орендний дохід)
Розподільчий	Первинні (заробітна плата, прибуток) Вторинні (пенсії, соціальні виплати)
Методико-методологічний	Нараховані (до сплати податків та обов'язкових платежів) Наявні (після сплати податків та обов'язкових платежів)
За споживчою спроможністю	Номінальні (фактичні у поточних цінах) Реальні (скореговані на індекс споживчих цін)
За рівнем споживання	Індивідуальні Родинні Колективні
За ступенем мобільності	Мобільні (залежать від активності особи) Імобільні (пільги, безкоштовні послуги)

Джерела формування доходів домогосподарств дуже різні: заробітна плата, доходи від власності (нерухомого майна і землі), соціальні трансферти, допомога родичів та ін. Загалом в Україні рівень доходів населення є досить низьким, але існують деякі відмінності у рівнях доходів і особливостях їх формування в різних регіонах та серед жителів сільської та міської місцевостей. Домогосподарства поділяються за місцем проживання (табл. 2).

Таблиця 2

Розподіл домогосподарств за місцем проживання [3]

	Кількість домогосподарств (тисяч)	у тому числі, які проживають (%):				Середній розмір домогосподарства (осіб)
		у міських поселеннях			у сільській місцевості	
		у великих містах	у малих містах	всього		
Україна	17199,0	43,1	25,8	68,9	31,1	2,60
Тернопільська	364,3	22,3	22,7	45,0	55,0	2,97

За 2001-2007 рр. ці доходи збільшилися загалом у 5 разів. У їх структурі зарплата становить близько третини, а соціальні трансферти – майже половину надходжень. Поступово збільшуються доходи людей від власності – за 2001-2007 рр. – майже у три рази. Це, переважно доходи людей, що мають власне житло і здають його у найм, або мають земельні ділянки і здають їх в оренду.

Частка грошових доходів у структурі сукупних ресурсів склала 82% (у міських поселеннях 85%, у сільській місцевості 80%). Основним джерелом грошових надходжень міських домогосподарств залишається оплата праці – 50% (проти 27% у сільських господарствах). Основною статтею грошових доходів домогосподарств, що проживають у сільській місцевості є пенсії – 32% (проти 29% у міських поселеннях). Частка грошової допомоги від родичів та інших осіб склала 11% у міських та 14% у сільських домогосподарствах, доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості – 6% у міських та 5% у сільських домогосподарствах. Також, вагомою статтею грошових доходів для жителів сільської місцевості є дохід від продажу сільськогосподарської продукції – 14%. Обсяги грошових доходів населення регіону впродовж років постійно змінюються (табл.3).

Таблиця 3

Доходи населення Тернопільської області, (млн. грн.) [3]

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Доходи	2740	3119	3983	4942	6969	8708	11367
у тому числі							
Заробітна плата	935	1044	1252	1530	2118	2793	3791
Прибуток і змішаний дохід	758	857	876	962	1285	1620	2276
Доходи від власності, одержані	93	89	137	133	179	208	301
Соціальна допомога та інші одержані поточні трансферти	954	1129	1718	2317	3387	4087	4999
у тому числі							
соціальні допомоги	442	607	705	1031	1778	2146	2408
інші поточні трансферти	6	10	397	542	575	644	810
соціальні трансферти в натурі	506	512	616	744	1034	1297	1781

Значні розбіжності мають структури формування грошових доходів домогосподарств, у складі яких є діти, і домогосподарств без дітей. Грошові доходи склали 1142 грн. у домогосподарствах з дітьми і 882 грн. у домогосподарствах без дітей. І надалі, майже половину (45%) грошових доходів домогосподарств з дітьми складає оплата праці, а у домогосподарствах без дітей – майже одну третину (27%). Основною часткою грошових доходів домогосподарств без дітей є доходи від пенсій – 41%, що на 20% більше, ніж у домогосподарствах з дітьми. Суттєво відрізняються частки доходу від підприємницької діяльності та самозайнятості – 7% у домогосподарствах з дітьми, проти 3% у домогосподарствах без дітей, та допомоги, пільги, надані готівкою, відповідно 7% проти 1%. Доходи від продажу сільськогосподарської продукції складають 10% у домогосподарствах з дітьми і 7% в домогосподарств без дітей. Частка грошової допомоги від родичів у домогосподарствах без дітей більша на 10% і становить 18%.

Грошові доходи домогосподарств, у складі яких є працюючі особи, становили 1120 грн., що більше в 1,4 рази, ніж доходи домогосподарств, у складі яких працюючих осіб немає (825 грн.). Найбільшу частку грошових доходів домогосподарств, у складі яких є працюючі особи, має оплата праці – 52%. Другою за величиною є частка пенсій – 19%. Доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості, грошова допомога від родичів та інших осіб склали по 8% кожна, дохід від продажу сільськогосподарської продукції – 7%. У домогосподарствах, у складі яких працюючих осіб немає, найбільшою часткою є пенсії – 54%. Оплата праці в даних домогосподарствах становить лише 4%. Зумовлено це тим, що ці домогосподарства складаються переважно з людей похилого віку (жінки старше 55 років та чоловіки старше 60 років). Грошова допомога від родичів та інших осіб – 25%, доходи від продажу сільськогосподарської продукції – 10%. Наявність працюючих осіб чи їх відсутність не вплинула на надання допомоги, пільг та субсидій (готівкових). Частки цієї статті доходів були однакові – 4% в обох групах.

Рівень заробітної плати визначається належністю до певної сфери економічної діяльності, а не формується під впливом загальноновизначених практикою чинників, якими є кількість, якість та результати праці. Істотне підвищення (у 1,3-2,0 рази) розміру середньомісячної номінальної заробітної плати в економіці області спостерігалось у працівників на підприємствах по транспортуванню трубопроводами (1817,45 грн.), управління та нагляду у сфері оподаткування

(1803,57 грн.), фінансовому посередництві (1186,28 грн.), юстиції (1176,26 грн.), залізничному транспорті (1121,21 грн.). Водночас найменш оплачуваними залишаються працівники готельного господарства (463,07 грн.), рибного та сільського господарства, відповідно 488,35 грн. та 429,02 грн.

Розміри середньої заробітної плати в області коливалися в межах від 559 грн. у Шумському до 712 грн. у Тернопільському районах. Найвищий рівень середньої зарплати був у м. Тернополі – 873 грн., що свідчить про значний розрив в доходах жителів області і обласного центру. Тернопільський, Чортківський, Козівський райони характеризувались найвищими рівнями (0,979; 0,975; 0,908 відповідно) в порівнянні з середньо обласним показником, тоді як Заліщицький, Підгасцький і Шумський (0,797; 0,796; 0,768 відповідно) – найнижчими рівнями.

Під впливом економічного зростання та постійного підвищення законодавчого встановленого розміру мінімальної заробітної плати в області спостерігається стійка тенденція до зменшення частки низькооплачуваних і відповідно збільшення середньо- та високооплачуваних працівників.

Важливою складовою рівня життя населення є різноманітні соціальні трансферти (пільги, субсидії) та пенсії. Внаслідок старіння населення в області кількість людей, що отримують пенсії і потребують соціальної допомоги, збільшується. Внаслідок збільшення розмірів стипендій та матеріальної допомоги у зв'язку з народженням дитини та інвалідам соціальні виплати значно збільшилися.

Крім цього, у 2007 р. взято на облік 62,9 тис. осіб, що є малозабезпеченими і непрацевдатними. Їм надано грошову і натуральну допомогу в середньому на суму 301,7 грн., що є деяким поповненням до їх доходу. Грошову допомогу отримали і 15,1 тис. пенсіонерів, що мають мінімальну пенсію, але її розміри такі незначні (40 грн.), що суттєвого впливу на дохід цієї категорії громадян вони не мають.

Для деякого відшкодування витрат населенню на оплату житлово-комунальних послуг 46,5 тис. сім'ям в області призначено субсидії на суму 3,9 млн. грн., на оплату палива – 9,9 тис. сім'ям на суму 4,4 млн. грн. Це значно підвищує реальні доходи домогосподарств, особливо тих, в яких ці доходи є невисокими.

На рівень життя населення значний вплив має також забезпечення його майном. При однаковому рівні доходів цей рівень є значно вищим у тих домогосподарствах, які таке майно (а особливо житло) мають. Відсутність власного житла є додатковим ризиком для домогосподарств стати бідними, бо в сучасних умовах отримати житло чи оплатити його оренду стає все більш недоступним для багатьох громадян. Водночас власники житла отримують додаткові доходи внаслідок постійного збільшення оплати за його орендування.

У сільській місцевості важливим показником майнової забезпеченості, крім володіння житлом, є розмір земельної ділянки. І хоча в сучасних умовах він ще не сильно впливає на розміри доходів селянських господарств, то в майбутньому, коли буде вдосконалене земельне законодавство, доходи від землеволодіння будуть значними.

Земельні ділянки сільськогосподарського призначення мають в області 20,5 тис. домогосподарств, або 50,5%. При цьому понад 70,2% мають ділянки площею до 1га, а найменші ділянки (до 0,1га) мають домогосподарства, що складаються з однієї або двох осіб. 27% домогосподарств мають ділянки площею від 1,0 до 5,0га і тільки 2,8 % – понад 5,0га. Існують значні територіальні відмінності у землеволодінні людей на території різних частин області (табл. 4).

Найбільші земельні ділянки має населення десяти районів, дещо менші – восьми районів. При цьому важливим є те, що малі ділянки, як правило, мають жителі міст, що є додатковим джерелом їх прибутку (натурального).

Вже тепер населення має певні надходження, якщо не в грошовому, то у натуральному виразі, від підсобного господарства.

Більшість економічних чинників соціального середовища сьогодні визначені станом ринку праці. Адже основну частину доходів українського населення становлять саме доходи від оплати праці. А отже, нормальний розвиток цієї сфери життєдіяльності людини сприяє стабілізації соціального середовища.

Основним джерелом доходів домогосподарства є оплата праці. За даними управління статистики праці середньомісячна номінальна заробітна плата найманих працівників області у 2007р. становить 943 грн. та перевищила на 29,7% відповідний показник у попередньому році, та у два рази перевищила розмір мінімальної заробітної плати. Темп зростання реальної заробітної плати до відповідного періоду попереднього року становив 112,3%. Співвідношення середньої заробітної плати та фактичної величини прожиткового мінімуму для працевдатної особи становить 209,7%.

Розподіл домогосподарств Тернопільської області за розмірами земельних ділянок [3]

Райони	Всього домогосподарств, що мають земельні ділянки	в тому числі за площею					
		менше 0,1 га.	від 0,1 до 0,5 га.	від 0,5 до 1,0 га.	від 1,0 до 5,0 га.	від 5,0 до 10,0 га.	понад 10 га.
По області	205631	5192	47862	91976	53839	5886	876
Бережанський	11066	2369	2091	4712	1875	12	7
Борщівський	22412	2465	6838	8648	4223	190	48
Бучацький	16530	1940	5052	7659	1813	56	10
Гусятинський	19072	1801	5960	4513	5481	1157	160
Заліщицький	14972	1606	2144	2794	7898	505	25
Збараський	17032	2780	3495	6521	3851	362	23
Зборівський	14087	1228	3938	6811	1940	134	36
Козівський	13288	429	3588	5828	3360	72	11
Кременецький	18580	3468	4651	7635	2764	56	6
Лановецький	10360	973	3245	4036	1939	124	43
Монастирський	10536	696	2870	5717	1253	7	3
Підволочиський	13672	2108	2728	2676	3931	1901	328
Підгаєцький	7313	680	2010	3102	1450	59	12
Теребовлянський	21552	2519	6855	8198	3528	384	68
Тернопільський	16570	1711	7528	3044	3510	697	80
Чортківський	18855	2726	5248	7723	2869	252	37
Шумський	11368	767	2433	4730	3381	46	11
м. Тернопіль	15384	12101	1918	1147	151	51	15

Негативними явищами, що підривають стабільність соціального середовища, нині виступають високі рівні безробіття. За методологією МОП, рівень безробіття населення віком 15-70 років по області у 2007р., порівняно з попереднім роком, зменшився і становив 8,6% економічно активного населення зазначеного віку: у міських поселеннях 8,4%, у сільській місцевості – 8,7%. Потенційно таке населення може нести загрозу для суспільства.

Загалом, за останні роки помітне поліпшення показників стану соціального середовища, що стосуються ринку праці, а саме спостерігається зменшення масштабів безробіття та частки активного населення у пошуках роботи.

Так, за період з 2003-2007рр. відбулося зменшення частки незайнятих понад рік (за методологією МОП) серед усього економічно активного населення, і у 2007 р. цей показник був найнижчим за останні 5 років (5,5%).

Особливо чітко ця позитивна тенденція простежується у 2007р., коли тільки 2,3% усіх безробітних економічно активного віку не могли знайти роботу понад рік (рис. 1).

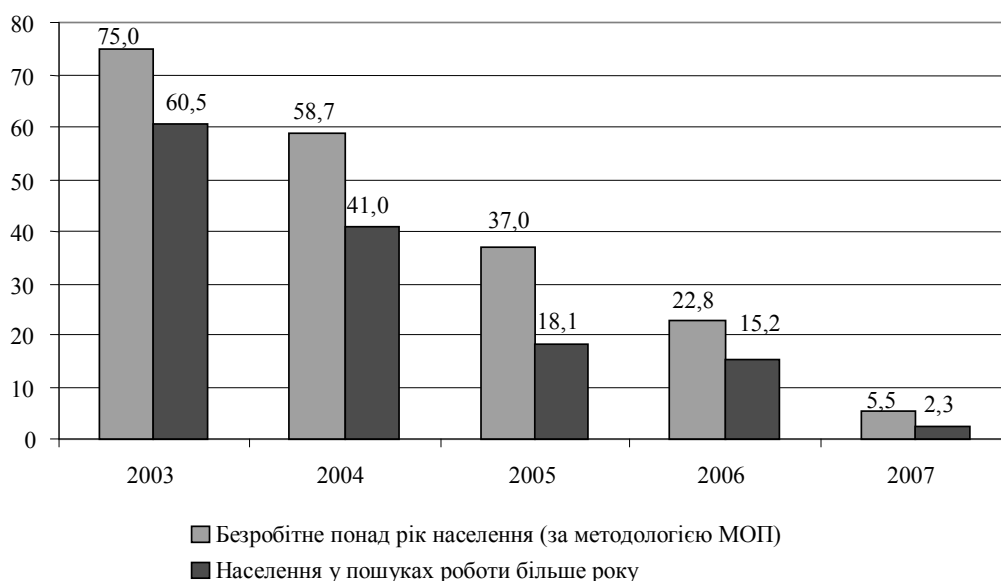


Рис.1. Динаміка показників розвитку ринку праці у 2003-2007рр. за методологією МОП, у % [3]

Висновки. Об'єктивні показники і самооцінка населення свідчать про загалом низький рівень життя населення. Його характеризують невеликі доходи, у яких майже третину становить зарплата і майже половину – соціальні трансферти. Більше грошових доходів мають жителі міст, домогосподарства з дітьми та працюючими членами сімей. Внаслідок низьких показників оплати праці у галузях господарства та високого рівня безробіття (8,6%) розміри зарплати в області є найнижчими в Україні, але вона поступово збільшується.

Деякі надходження населення має від земельних ділянок (переважно в натуральному виразі), їх має понад 50% домогосподарств, а також як допомогу від родичів з-за кордону. Загалом є позитивні тенденції у структурі сукупних доходів (збільшення трудових надходжень, зниження натуральних доходів), але вони нівелюються у роки економічної кризи збільшенням рівня інфляції і зростанням цін на товари, в т.ч. і товари продовольчої групи.

Майже половину своїх доходів домогосподарства витрачають на продукти харчування і товари першої необхідності, що також є ознакою низького рівня життя. Більші витрати на найнеобхідніші товари (60%) мають міські жителі порівняно з сільськими (40%). Незважаючи на повільне збільшення доходів, що подає офіційна статистика, в області збільшуються витрати на придбання нерухомого і рухомого майна, що свідчить про наявність в регіоні тіньового сектора економіки і про значні трансферти заробітчан своїм родичам. Саме це певною мірою свідчить про підвищення рівня життя домогосподарств, у яких є заробітчани.

Література:

1. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2007 році. Тернопільська область (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України) : статистичний бюлетень. – К. : Держкомстат України, 2008. – Ч. II. – 179 с.
2. Соціальні індикатори рівня життя населення : статистичний збірник / Головне управління статистики у Тернопільській області. – Тернопіль, 2009. – 207 с.
3. Статистичний щорічник Тернопільської області за 2007 рік / Головне управління статистики у Тернопільській області. – Тернопіль, 2008. – 463 с.

Резюме:

Штокало Я. ДОХОДИ ДОМОХОЗЯЙСТВ – ПОКАЗАТЕЛЬ УРОВНЯ ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ

В статье проанализированы источники формирования доходов населения Тернопольской области, которые являются важным индикатором уровня жизни людей. При переходе к рыночным отношениям происходит резкое падение уровня жизни населения – тогда материальная составляющая благосостояния выходит на первый план и от нее зависит потребление людей, удовлетворение их личных потребностей. Доходы характеризуют экономический статус домохозяйства или лица, имеющие различное происхождение и структуру.

Ключевые слова: уровень жизни, доходы, домохозяйство, социальные трансферты, уровень безработицы.

Summary:

Shtokalo J. HOUSHOLD INCOME – AN INDECATOR OF LIVING STANDARTS.

The article analyzes the formation of income sources, Ternopil region, which is an important indicator of quality of life of people. If you switch to a market economy is the sharp decline in living standards – then part of the material well-being comes to the fore and it depends on the consumption of people meet their personal needs. Revenues characterize the economic status of households or individuals have different origins and structure.

Key words: living standards, income households, social transfers, the unemployment rate.

Надійшла 21.01.2010р.

УДК 911.3 + 911:38

Світлана ДОБРОВОЛЬСЬКА

ДНІСТЕРСЬКИЙ КАНЬЙОН: МЕЖІ, ТЕРИТОРІЯ, ПОСЕЛЕНСЬКИЙ СКЛАД

Проведений аналіз наукових публікацій щодо меж регіону дослідження. Визначене помежжя Дністерського каньйону за населеними пунктами. Встановлений його адміністративно-територіальний склад і виявлена поселенська структура та особливості її розташування за адміністративними районами.

Ключові слова. Середнє Придністер'я, Дністерський каньйон, поселення, населені пункти, межа, адміністративний район.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Середнє Придністер'я, куди входить Дністерський каньйон, у науковому плані є територією доволі вивченою. Причому, його розглядали зі своїх позицій, здебільшого, географи: як фахівці фізичної, так і економічної географії. Проте,